

A kongresszusról

Könyveim rendezésekor napszítta, negyvenöt évvel ezelőtti prospektus került a kezembe: a IV. Finnugor Kongresszus magyar bizottságának utazási tájékoztatója az 1931-ben Helsinkiben rendezendő kongresszusi részvételtől. A tájékoztatás négy utazási lehetőséget említ a Budapest—Varsó—Riga—Tallinn—Helsinki útvonalon. A kongresszusi tagsági díj 5 pengő, a társasutazás költségei (gyorsvonat III. osztály és hajó II. osztály + poggyászzállítás, szállás, ellátás, szakszerű vezetés) 338 pengőtől 482 pengőig négy változatban választhatók. Megemlíti a prospektus, hogy: „Az utazást igyekszünk mennél kellemesebbé és tanulságosabbá tenni. Azon városokban, amelyekben megállapodunk, megtekintjük a művészeti és természeti szépségeket. A rokon finn és észet nemzet körében különösen kedves és meleg fogadtatásra számíthatunk, s az feledhetetlen benyomást fog tenni mindenkire. A finnországi főbizottság közlése szerint az első kongresszusi nap (június 16) programja reggel ünnepélyes istentisztelettel kezdődik a Miklós-templomban, ezután lesz a megnyitó ünnep a finn nemzeti színházban. Előadások, filmek bemutatása, hangversenyek, sportünnepségek, színelőadások és testvéri összejövetelek a három kongresszusi nap mindegyikén. Június 19-én kezdődnek az országos dalünnep, 20-án kirándulások az ország legszebb és legtanulságosabb vidékeire. Emeli az utazás kellemét, hogy az egész utazási csoport mintegy egy családot képez; a kupéba idegenek nem szállhatnak be, mert különkocsikban, esetleg teljesen különvonaton utazunk.”

Különös véletlenképpen éppen ebben az esztendőben ezúttal Budapesten készülődünk egy újabb — és szám szerint ugyancsak IV. — finnugor kongresszus rendezésére: a sajtó, a rádió és a tévé is beszámolt róla, hogy a Magyar Tudományos Akadémia szeptember 9—15. között fővárosunkban rendezi a IV. Nemzetközi Finnugor Kongresszust. Ám a második világháború utáni nemzetközi finnugor kongresszusok sorozata több tekintetben is különbözik az 1921-ben Helsinkiben, 1924-ben Tallinnban, 1928-ban Budapesten, 1931-ben és 1935-ben újólág Finnországban, illetve Észtországban megtartott kultúrkongresszusoktól (Kodály elítelné e szóösszetételt, s mi is csak kényszeredetten használjuk, mert ez volt a hivatalos neve e rendezvényeknek). A húszas-harmincas évek finnugor kongresszusain voltak helyel-közzel tudományos előadások is, de ezek zöme általános művelődéspolitikai kérdésekkel foglalkozott, és még nagyobb súllyal szerepeltek a programban a szórakoztató és társadalmi rendezvények. A három rokon nép öt összejövetele így inkább afféle kulturális jamboree, tarka nyelvrokonsági sokadalom lehetett, amint az a prospektus idézett részletéből is látszik. Eszmeileg pedig e találkozó — a húszas-harmincas évek hangulatának megfelelően — a tudománytalan nemzeti „sorsközösség”, illetve a „népi alkat” szubjektív mítosza jegyében fogantak. Valószínűleg éppen ezt a nemzeti romantikus koncepciót — magyar részről — alap gondolatá kikiáltva vállalt patronálást e hajdani kongresszusok felett a sovinszta ideológiájáról ismert Turáni Társaság, melynek az akkori kormányzati rendszerhez való viszonyát félreérthetetlenül példázza elegáns elhelyezése az Országház épületében.

Persze e régi kongresszusoknak van pozitív öröksége is, amit ma is vállalunk: alkalmat teremtettek a nyelvrokonság tényének széles körben történő ismertetésére, a rendezésben részt vevő három ország tudományos és kulturális kapcsolatainak szorosabbra fűzéséhez.

E progresszív jegyek megtartásával és továbbfejlesztésével mai kongresszusaink radikálisan különböznek a két világháború közöttiektől. Csak a legfontosabb tényezőket sorra véve megemlítem, hogy a nemzetközi finnugor kongresszusok mindegyike egyrészt széles társadalmi érdeklődés által övezett tudományos esemény, más-

részt a szó legszorosabb értelmében véve nemzetközi, tehát nemcsak három finnugor nép, hanem a finnugorság kutatásában érdekelt valamennyi ország képviselői részt vesznek a kongresszusok munkájában. Az idei IV. kongresszus alkalmával például 24 ország küldöttei találkoznak Budapesten. Különösen nevezetes tény, hogy mostani kongresszusainkon jelentőségének megfelelő szerepet vállal a Szovjetunió is, amelynek a területén a legtöbb finnugor nép lakik, s amely egymagában majdnem annyi finnugor kutatót foglalkoztat, mint a többi ország együttesen. A Szovjetunió részvétele kongresszusainkon azért is rendkívül fontos, mert így szinte minden finnugor népnek módja nyílik arra, hogy a nyelvére, történetére, kultúrájára vonatkozó saját kutatási eredményeivel szerepeljen a nemzetközi nyilvánosság előtt.

A finnugor kutatásokban hosszú időn át a vezető szerep, talán még ma is azé. Mindazonáltal gyökeres változások történtek ilyen vonatkozásban is az utóbbi évtizedekben: erősödött, új módszereket alkalmaz a megújodott finnugor néprajz, felcseperedett a finnugor folklorisztika, irodalomkutatás és zenetudomány, konkrétabb eredményekkel jelentkeznek a finnugorság embertani vizsgálata, mindenekelőtt azonban az a hatalmas sodrású fejlődés feltűnő, amely a finnugor népek művelődési hagyatékának régészeti-őstörténeti feltárásában tapasztalható. Ennek folytán ma már a nyelvészet mellett a régészet vált az urálistikában a legszilárdabb eredményeket produkáló szakágazattá. A finnugor stúdiumok kiterése a nyelvhasználat szilárdan felépített bástyái mögül — persze e jelképes bástyák lerombolása nélkül — ez napjaink finnugor kutatásainak jellemző fejlődési tendenciája, amelyet tehát egyrészt a komplexitás, másrészt — nyelvészeti vonatkozásban is — korszerű módszerek érvényesülése különböztet meg a régebbi finnugrisztikától. S hogy még egy jellemző jegyet ismerthessek: a finnugor (vagy ahogy újabban nevezni szoktuk: uráli) nyelvcsalád tagjainak az összlétszáma alig éri el ugyan a 24-25 milliót, mégis az aránylag kis lélekszámú nyelvcsaládon kívül aránylag széles körben mutatkozik érdeklődés az urálistika eredményei iránt. Csak a legáltalánosabb érdekeket említve: e népek és nyelvek sok szempontból különböznek a környező indoeurópai (szláv, germán, román) és egyéb (például török stb.) nyelvektől és népektől, éppen ezért tanulmányozásuk általános és elméleti kérdések megválaszolásában sok tanulságot ígér nyelvész, etnológus, történész számára egyaránt. Emellett a finnugor népek kulturális teljesítményei is rendkívül becsesek, nagy figyelmet fordít rájuk az irodalmi, folklorisztikai és általában a művelődéstörténeti kutatás: nemcsak önmagukban vizsgálja őket, hanem abból a szempontból is, hogy e kulturális produktók hogyan gazdagították a szomszédos népek művelődését, és az miként gazdagította őket. A művelődési és nyelvi kölcsönhatások vizsgálata ma már szerves része az uráli stúdiumoknak.

A felsorolt tényezők magyarázzák, hogy az urálistikai kutatásban több tudományág művelői munkálkodnak egymás mellett, és hogy az ilyen jellegű vizsgálatokban az Egyesült Államoktól Japánig és Olaszországtól Norvégiáig sok ország érdekelt. Ennek ellenére a három vezető nagyhatalom a finnugrisztikában továbbra is Magyarország, Finnország és a Szovjetunió. Ötévenként ez a három állam vállalja tehát, megszabott sorrendben változtatva, a nemzetközi kongresszusok rendezését.

Az új típusú nemzetközi finnugor kongresszusok egyébként magyar kezdeményezésre jöttek létre. A helsinki Finnugor Társaság megalapításának 75. évfordulóján, 1958-ban, egy bensőséges hangulatú, emlékezetes ünnepi vacsorán mondott pohárköszöntőjében a magyar delegáció vezetője, Ortutay Gyula vetette fel a kongresszus egybehívásának gondolatát. A Magyar Tudományos Akadémia is felkarolta az ügyet, és így rövidesen valóra is vált a javaslat. 1960 őszén 96 külföldi (és mintegy 200 hazai) résztvevővel Budapesten megtartották az I. Nemzetközi Finnugor Kongresszust, ahol a kongresszusok ötévenkénti ismétlését határozták el. Legközelebb Helsinkiben már 19 országból érkezett 471 finnugrista részvételével tartották a II. kongresszust, a harmadikat pedig Tallinnban 1970-ben (körülbelül 300 külföldi és több mint 200 szovjet résztvevővel). Ilyen előzmények után jutottunk el az idei IV. Nemzetközi Finnugor Kongresszushoz, amely méreteiben is minden eddigit felülmúl: az idén majdnem 1000 résztvevővel számol a rendezőség, akiknek körülbelül

kétharmada külföldről érkezik hazánkba (e számban természetesen a kísérők is bennfoglaltatnak).

Tudományágazataink szervezeti erősödését a kongresszusi részvétel növekedő számadatain kívül a minden eddigi mértéket meghaladó szakirodalmi termelés is kifejezi, melynek a pusztá nyomon követése sem egyszerű feladat.

A nemzetközi finnugor kongresszusok együvé gyűjtik a szakma különböző területein tevékenykedő kollégákat, de szinte azonnal szekciókba csoportosítják őket érdeklődésüknek megfelelően. A valamennyiük számára közös, plenáris előadások száma aránylag alacsony. A kialakult hagyományoknak megfelelően négy szekcióban dolgoznak a kongresszusok résztvevői: legnépesebb a nyelvészeti szekció szokott lenni, s mellette egyenlő erővel vonul fel a néprajzi és a régészeti-történeti szekció, a kezdetben legzsengőbb irodalmi részleg pedig kongresszusról kongresszusra növeli létszámát s tekintélyét.

Az eddigi három nemzetközi kongresszuson a szabad jelentkezés elve alapján bárki tarthatott előadást. Ennek folytán a résztvevők a bőség zavarában néhány száz előadás között válogathattak. Az idei kongresszuson mindez másképpen lesz. Mert bár a kongresszus szervezeti rendje (szekcióbeosztása) nem változott, egy dologban mégis eltér az eddigi gyakorlattól, nevezetesen abban, hogy most úgynevezett tematikus kongresszust tartunk. Vagyis: tudományágaink egy-két központi kérdést tűzzük ki megvitatásra, s a kongresszusi munkát erre koncentráljuk. A vita kibontakoztatása érdekében a két plenáris és az összesen 11 szekció-előadás szövegét nyomtatásban közzétettük a *Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars I.* című kötetben (Bp. 1975, Akadémiai Kiadó), s e könyvet a kongresszus résztvevői előre megkapták, úgy hogy a plenáris és szekcióüléseken az előadók legfeljebb kisebb-nagyobb kiegészítéseket fűznek majd szövegükhöz, az idő nagy része pedig ekképpen érdemi vitára lesz fordítható. Minden előadáshoz egy-két korreferátort is felkértünk, mert a tapasztalat szerint így jobban megindul a spontán vita is, melynek az irányításában egyébként a moderátori szerepet is betöltő üléselnökökre is nagy feladat vár.

Talán nem éréktelen, ha arról is tájékoztatjuk a Tiszatáj olvasóit, melyek a kongresszuson kiemelt, reflektorfénybe kerülő aktuális témák. A plenáris üléseken megvitatandó két téma közül az egyiket K. Vilkuna finn akadémikus dolgozta ki „Nyelvhatár, etnikai határ, kulturális határ” címen. Az írásban is közzétett vita-bevezető olyan kérdésekre irányítja a figyelmet, amelyek etnológiai és nyelvészeti szempontból is megvilágíthatók és mindkét tudomány számára elvi jelentőségűek. Régebben egy olyan sematikus felfogás volt általános, amely a nyelvi, etnikai és kulturális határok párhuzamos, egybevágó vonulatát hirdette. A valóságban e határokat a legkülönbözőbb tényezők alakítják, s tartalmuk — a köztük levő összefüggések ellenére — nagymértékben különböző. Nem szorul bő magyarázatra, hogy a politikai, társadalmi, gazdasági, természeti körülményeknek milyen szerepük van a kulturális határ létrejöttében, kevésbé egyértelmű azonban a nyelvi és etnikai határ szétválasztása, hiszen ezek bizonyos esetekben egybeesnek. Máskor viszont egy nyelvi határon belül több etnikai alakulat is elhelyezkedhet, s ha a nemzet fogalmát is bevonjuk vizsgálatainkba, még bonyodalmasabb viszonyokat deríthetünk fel. Számunkra azért különleges jelentőségű a tisztánlátás ezekben az elvi kérdésekben, mert a régebbi egyszerűsítések cáfolata után elavulttá válik az a korábbi nézet, hogy a finnugor népek olyan összefüggő etnikai-kulturális övezetet alkotnak, ahol az egyes népek a fejlődés különböző fokait testesítik meg. Mindez a finnugor néprajzi kutatást teljesen új feladatok elé állította: az ősi műveltségi elemeknek a mai etnikumokban való kontinuitása, illetve felkutatása helyett a kulturális és etnikai kölcsönhatások felderítését helyezte előtérbe. S ehhez fogható fordulat kezd — az areális kutatások révén — a nyelvészetben is érvényesülni: a mai rokon nyelvek állapotát a közvetlen nyelvi környezetbe való beilleszkedésük és a szomszédos nyelvekkel való kölcsönös kapcsolatok szempontjából is kutatják.

Az „Utak és módok a finnugor tudományokban” című másik plenáris előadás, amely módszertaninak és komplex jellegűnek volt szánva, voltaképpen a finnugor

nyelvészet pozícióit veszi szemügyre (ennek anyagát Lakó György állította össze). Mégpedig nem is annyira abból a szempontból, hogy vár-e korunk metodikai újítást a finnugrisztikától, és ha igen, milyent, hanem inkább a klasszikus nyelvhasználat „leértékelésének” veszélyét óhajtja az elért eredmények leltárszerű számbavételével elhárítani. Ma, amikor az egész világon viták folynak a nyelvészeti módszerekről, elkerülhetetlen az állásfoglalás az urálistika elméleti és módszertani kereteinek kérdésében, s alighanem a kongresszusnak ezen a plenáris ülésén is alkalom adódik az eszmecsere, különös tekintettel az esetleges bírálati szempontok szubjektív és objektív interpretálásának különbségeire.

E sarkalatos kérdésekhez kapcsolódnak a szekcióülések megbeszélései, ahol olyan konkrét részletkérdések kerülnek napirendre, amelyek egyben elvi vagy módszertani jelentőségűek is, vagy kevésbé kimunkáltak, s ezért szükséges a velük való foglalkozás. A nyelvészeti szekcióban B. A. Szerébrennyikov „Az alapnyelv mint kutatási modell” címen a nyelvhasználatban lépten-nyomon alkalmazott rekonstrukciónak a nyelvi valósághoz való viszonyát fejtegeti. A. J. Joki helsinki professzor előadása pedig („Affinitás és interferencia az észak- eurázsiai nyelvi areálban”) szervesen kapcsolódik a Vilkuna-vitához, bár időbelileg megelőzi azt. A harmadik nyelvi szekció-ülésen W. Schlachter az urálistika egyik elhanyagolt területére irányítja a figyelmet „Az ige és mondattana” című előadásával.

A néprajzi-etnológiai szekcióban a finnugor népek társadalmi szervezetéről Bodrogi Tibor, a finnugor népek népművészetéről Sz. V. Ivanov, a finnugor összehasonlító népzene-kutatás eredményeiről és lehetőségeiről Szomjas-Schiffert György ad vitaindító összegezést.

A régészeti-történeti szekciónak az uráli őstörténet számára leggyümölcsözőbb ülése minden bizonnyal az lesz, amelyet L. Ja. Krizsevszkaja tanulmánya vezet be az Urál-vidék mezolitik és neolitik kultúráinak déli kapcsolatairól (ezek Kazahsztán, illetve az Aral-tó felé utalnak), de hasonlóképp jelentős lehet majd a finnugor termelő gazdaság kialakulásáról rendezendő ülés, amelyhez a vitaalapot A. P. Szmirnov bevezetője szolgáltatja. A harmadik régészeti szekcióülésen pedig László Gyulának a magyar honfoglalás-kutatásról szóló értékelő összevezését fogják megvitatni.

Az irodalmi szekció csak két ülést tart, de az itt szőnyegre kerülő témák mind aktualitás, mind újszerűség dolgában vetekednek a többi szekció témáival. Kőpeczi Béla előadása arra keresi a választ, hogy milyen perspektívái vannak az összehasonlító finnugor irodalomkutatásnak: részben tipológiai szempontból lát erre lehetőséget, de vitára bocsátja egyúttal azt a kérdést is, hogy vajon a nyelvi rokonságból eredő (hangtani, morfológiai, mondattani) egyezések befolyásolják-e (azaz megkönynyítik-e) költői alkotások lefordíthatóságát egyik finnugor nyelvről egy másikra. Ugyanitt lesz megbeszélés tárgya a folklór szerepe a finnugor népek irodalmaiban, melyhez a párizsi Jean-Luc Moreau készített sokoldalú nyelvi és irodalmi felkészültségről tanúskodó vitaindítót.

A plenáris ülések és a szekcióülések a program szerint délelőttönként zajlanak, az egyhetes kongresszus délutánjaira vannak betervezve az úgynevezett szakülések és néhány korlátozott számú szabad előadás. A szaküléseket szintén szekciónként rendezik egy-egy konkrét témáról, kerekasztal-értekezlet formában, meghatározott számú résztvevővel. Ezeken a kötetlen megbeszéléseken a legkülönbözőbb aktuális problémákról lesz szó. Például az I. szekcióban: dialektológiai módszertani tanácskozás, az ősmagyar nyelv kialakulása, gépi módszerek alkalmazása az urálistikában, a finnugor irodalmi nyelvek kialakulása. A II. szekcióban: a finnugor népköltészet műfajstruktúrái, a népszokások társadalmi funkciói a finnugor népeknél, differenciálódás és integrálódás a finnugor népek anyagi kultúrájában. A III. szekcióban: a történettudomány szerepe a finnugor kutatásokban, a finnugor népek fejlődésének története, a finnugor népek antropológiai elkülönülése. A IV.-ben: a finnugor népek verselése, a finnugor irodalmak fejlődési sajátosságai a XX. században, a finnugor irodalmak és a világirodalom.

A kongresszus tudományos programját kísérő kiegészítő rendezvények között lesznek kiállítások (néprajzi kiállítások, könyvkiállítás), színházi estek és egyéb tár-

sadalmi események (fogadások stb.), illetve vidéki kirándulások. A IV. Nemzetközi Finnugor Kongresszus rangját érzékelteti az a tény, hogy védnökséget vállalt fölötte Losonczi Pál, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke.

A magyar könyvkiadás sem feledkezik meg e kongresszusról: az említett akadémiai kiadványon kívül, amely a szekció- és plenáris ülések előadásait tartalmazza, a kongresszus tiszteletére jelenik meg a *Műhely* című almanachszerű kötetke kutatóhelyeinkről és a *Nyelvtudományi Közlemények* 1975. évi 1. száma, valamint Domokos Péter *Az udmurt irodalom története* című könyve. Az Európa Könyvkiadó több kiadványt is ebből az alkalomból jelentet meg: a majdnem ezerlapos *Medveének* című antológiát (A keleti finnugor népek irodalmának kistükré), a *Hadmenet, nászmenet. (irtisi osztják mesék és mondák)* című kötetet a Népek meséi sorozatban, s ugyanabban valamelyes késéssel *A Tundraföldi Öreg* című szamojéd mesegyűjteményt. Várható továbbá egy finnugor esszégyűjtemény megjelenése (ez külföldi finnugristák nevezetesebb tanulmányait tartalmazza magyarul), a Gondolat Könyvkiadó pedig a Magyar História sorozatában készül megjelentetni Fodor István *Vereczke híres útján ...* című munkáját. A Corvina máris kiadta *Észtország* című albumát, és rövidesen megjelenik az *Uráli népek* című szépen illusztrált tanulmánygyűjtemény (magyarul, finnül és később angolul), de ideszámíthatjuk a Magvetőnél megjelent Juvan Sesztalov-kötetet (*Amikor a nap ringatott*) és a finn V. Linna világhírű regényének készülő magyar fordítását is (*Az ismeretlen katona*). Felsőrolásunk bizonyára nem teljes, de azért még egyetlen nagy dokumentációs értékű összeállítást hadd említsünk, Jávorai Jenő bibliográfiai felmérését a finnugor népek magyar nyelven megjelent irodalmi alkotásairól.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a finnugor kongresszusok mostani rendje és szigorúan tudományos jellege egy bizonyos szűkebb kör számára nem népszerű. Arról a „tudományos” szektárról van szó, amelyik a finnugor kutatásokat — a Habsburg-hatalom által a magyar nép ősi műveltségének letagadására, meghamisítására és végső elfelejtésére szervezett és pénzelt mozgalomnak — nemzetközi összeesküvésnek bélyegzi. Mi azonban nem vagyunk hajlandók tárgyalóasztalhoz ülni retrográd, tudománytalan és neveléses östörténeti „teóriák” képviselőivel, akik Európa őslakóit finneknek vagy észteknek, vagy mezopotámiai eredetű magyar származású népeknek vélik, a sumér nyelvet pedig a magyar „ősi formájának” tekintik. És akik mellesleg legszívesebben a mohácsi vészért való felelősséget is a finnugristák nyakába varrnák. A magyarok és finnek európai őshonosságának és kontinuitásának tételét hirdető felekezetek — mondanunk sem kell — még a rég meghaladott turáni ideológia alapján állanak, amely szerint „minél nagyobb egy nemzetnek a múltja, minél mélyebbre nyúlnak műveltségének, erkölcsének gyökerei, annál biztosabb a jövője” (vö. Turán 1918:514. lap), s amely a fajrokontságot, a közös múltból öröklött hajlamokat és művelődési ideákat mintegy genetikai kódként értelmezi... Amellett pedig e szekta emigrációban élő csoportjait gyakran szovjetellenes politikai nézetek is vezérlik, s ezért nem is volt meglepő számunkra, amikor egy észti nyelven megjelenő emigránsújság finnugor ellenkongresszus szervezését javasolta valahol a „szabad világban”, mert ottani vélemény szerint Budapesten nincsen garancia szabad vitára östörténeti kérdésekben. Az ellenkongresszus persze alighanem kudarcba fulladt, mert a javaslat elhangzása óta semmi hírünk róla.

E mozgalmaknak nagyobb a füstje, mint a lángja, néha mégis foglalkoznunk kell velük, mert tevékenységük sok kárt okoz. Idealista történelemszemléletük teljeseen idejét múltá és dezorientálta az érdeklődő közönséget.

Az urálisták budapesti nemzetközi összejövételének munkáját e kívülről jövő intrikák nem fogják zavarni. Sőt, éppenséggel azt várjuk a szeptemberi kongresszustól, hogy az uráli kutatások nemzetközi koordinálásában fontos elhatározásokat tesz és a kutatási módszerek fejlesztésében is irányt mutat.